

Joanna Krzyżak

Akademia Ekonomiczna w Krakowie

Edukacja ekonomiczna jako nowa jakość wychowania **– spostrzeżenia, opinie, sugestie**

W teorii kształcenia od dawna podejmuje się problematykę aktywizowania i samodzielności uczniów. Edukacja do przedsiębiorczości, uznana za nową jakość wychowania, stanowić będzie czynnik dynamizujący rozwój osobowości przedsiębiorczej oraz inspirować nauczyciela do doskonalenia własnego warsztatu dydaktycznego.

W kontekście nieustannie zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej coraz częściej zadaje się pytanie: Czy współczesna polska szkoła daje szansę na rozwój aktywności i samodzielności? W jaki sposób przygotowuje nowe pokolenie do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym? W jaki sposób poprzez nauczanie podstaw przedsiębiorczości stwarza się uczniowi optymalne warunki do rozwoju osobowości przedsiębiorczej? W jaki sposób przygotowuje się młodego człowieka do wyzwań współczesnego świata?

Wydaje się, że w dalszym ciągu powszechnie panującym przekonaniem jest pogląd, iż wiedza jest najważniejszym składnikiem wykształcenia. Zgodnie z takim założeniem przyjmuje się zasadę, że gdy nauczyciel poda gotowe informacje, uczeń przyswoi więcej materiału programowego. Świadome i celowe kształtowanie cech, umiejętności i zachowań, takich jak: motywacja do osiągnięć, samodyscyplina, komunikatywność czy autonomiczność, jest w dzisiejszej szkole niewystarczające. Spostrzeżenia autorki niniejszego opracowania wskazują, że szkoły w niezadowalającym stopniu sprzyjają rozwojowi postaw typowych dla osobowości przedsiębiorczej. Można przyjąć, że szkoła niekiedy odgrywa główną rolę w „zabijaniu” zainteresowania krytycznym i twórczym myśleniem. Rzadko w czasie lekcji uczeń formułuje ważne pytania, dostarcza dowodów na poparcie swoich poglądów czy kwestionuje tezy nauczyciela, a nawet samego podręcznika.

Wychowanie do przedsiębiorczości powinno ułatwić uczniowi poznanie zachowań przedsiębiorczych w życiu prywatnym i zawodowym oraz wykształcić postawę przedsiębiorczą. Zajęcia z podstaw przedsiębiorczości to nie tylko bezpośrednie

przekazywanie wiedzy z zakresu komunikacji interpersonalnej, ekonomii i zarządzania, ale przede wszystkim rozwijanie za pomocą odpowiednich metod i środków umiejętności, które lepiej ucznia przygotowują do życia w społeczeństwie i wyzwań współczesnego świata. Chodzi tu zatem o umiejętności związane z: planowaniem i organizacją przedsięwzięć, poszukiwaniem informacji i podejmowaniem decyzji, twórczym rozwiązywaniem problemów, współpracą zespołową oraz skutecznym komunikowaniem się.

Przegląd definicji w świetle literatury pozwala wskazać na wiele pojęć przedsiębiorczości, w ujęciach ekonomicznym i psychologicznym. Od tego, jak rozumie się przedsiębiorczość i jaką nauczyciel przyjmie definicję w swoim nauczaniu, będzie zależać realizacja celów kształcących. W ekonomii pojęcie przedsiębiorczości najczęściej wiąże się z prowadzeniem działalności gospodarczej na własny rachunek, podejmowaniem ryzyka w poszukiwaniu zysków¹. W psychologii definiuje się przedsiębiorczość szerzej. Przedsiębiorczość rozumiana tutaj może być realizowana we wszystkich sferach życia człowieka, nie tylko w działalności gospodarczej, ale w polityce, edukacji czy w życiu rodzinnym. T. Tyszka definiuje przedsiębiorczość jako *proces tworzenia nowej wartości dokonujący się przez poświęcenie niezbędnego czasu i wysiłku oraz przyjmowanie finansowego, psychicznego i społecznego ryzyka, który powoduje otrzymywanie rezultatów w postaci zysku pieniężnego oraz poczucia osobistej satysfakcji i niezależności*². Interesującą propozycją rozumienia przedsiębiorczości jest określenie jej jako *zdolności człowieka do kreowania i zaspakajania swoich i cudzych potrzeb. Człowiek przedsiębiorczy to taki, który w każdych warunkach – jakie stwarza mu otoczenie – potrafi dostrzegać i realizować swoje potrzeby oraz potrzeby innych ludzi*³.

Jak wynika z powyższych definicji, w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych powinno się szczególnie kłaść nacisk na cele wychowania do życia w społeczeństwie. Uczeń nabywając umiejętności typowe dla osoby przedsiębiorczej ma być samodzielny i odpowiedzialny za swoje losy, za powodzenie lub porażkę w różnych zdarzeniach życiowych, za własną karierę zawodową oraz życie innych. Przedsiębiorczość nie będzie tylko cechą działania zmierzającego do zapewnienia racjonalności i efektywności ekonomicznej.

¹ T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna*, GWP, Gdańsk 2004. s. 304–305.

² Tamże, s. 307.

³ S. Gregorczyk, M. Romanowska, A. Sopińska, P. Wachowiak, *Program nauczania podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum Przedsiębiorczość bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2007.

Z analizy treści programowych przedmiotu podstawy przedsiębiorczości wynika, że człowiek przedsiębiorczy to taki, który umie żyć z innymi ludźmi oraz potrafi dostrzegać ich problemy. Zasadnicze cele wychowawcze w edukacji do przedsiębiorczości obejmują następujące aspekty:

- stworzenie uczniom możliwości zdobycia stosunkowo wszechstronnej wiedzy teoretycznej i praktycznej, determinującej podejmowanie określonych wartości i umiejętności ważnych dla integracji i globalizacji życia społecznego;
- uświadomienie uczniom, że osiąganie celów życiowych i zawodowych dokonuje się w konsekwencji rzetelnej pracy i etycznych wyborów;
- wyposażenie uczniów w zdolności aktywnego, twórczego i świadomego udziału w życiu społecznym i gospodarczym;
- rozwój wrażliwości prospołecznej poprzez wspieranie inicjatyw uczniowskich dotyczących dostrzegania i zaspakajania w miarę możliwości potrzeb innych.

Jeśli edukacja do przedsiębiorczości będzie traktowana jako nowa jakość wychowania, konieczna stanie się nie tylko modyfikacja stosowanych form, metod, środków dydaktycznych, ale także inne rozumienie nauczania – uczenia się. Wychowanie kształtujące postawy przedsiębiorcze rozwijać zatem będzie zarówno dyspozycje ucznia, jak i kompetencje pedagogiczne i kreatywność nauczyciela.

Zdaniem autorki niniejszego opracowania, zaszczepienie wyżej omawianych idei na gruncie szkolnictwa polskiego nie jest zadaniem łatwym i wymaga dłuższego czasu. Po pierwsze, należałoby wyposażać polskie szkoły w odpowiednie pomoce i środki dydaktyczne, zmniejszyć liczebność klas, zweryfikować realizowane programy nauczania z nastawieniem na opracowanie materiałów metodycznych. Nie mniej ważnym problemem jest włączenie wychowania do przedsiębiorczości do szkół wyższych kształcących przyszłych nauczycieli. Nauczycieli już pracujących powinno się natomiast uwrażliwić na potrzebę tworzenia przyjaznej atmosfery dla rozwoju aktywności i samodzielności uczących się.

Wychodząc z powyżej omawianych założeń, autorka opracowania podjęła próbę zebrania opinii uczniów na temat roli edukacji ekonomicznej w rozwoju ich umiejętności. Ze względu na wymogi stawiane niniejszemu opracowaniu, objętość pracy nie pozwala na głębszą analizę, poddano jedynie ocenie niektóre aspekty nauczania przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych. Skoncentrowano się mianowicie na opiniach uczniów w zakresie znaczenia składników środowiska dydaktycznego dla efektywności ich uczenia się, jak i dla nabywania umiejętności, cech typowych dla osoby

przedsiębiorczej. Istotne dla projektowania ewentualnych zmian procesu kształcenia wydaje się poznanie opinii uczniów na temat percepcji przedmiotu podstawy przedsiębiorczości oraz czynników ułatwiających przygotowanie się do zajęć. Badania te stanowią fragment szerszego planu badawczego.

Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego, w ramach którego wykorzystano technikę ankiety. Opracowany kwestionariusz ankiety zawierał sześć pytań półotwartych oraz metryczkę, w której uczniowie wpisywali swoje dane osobowe (płeć, średnia ocen z poprzedniego semestru, udział w Olimpiadzie Przedsiębiorczości, zainteresowania). Respondenci poproszeni byli o wybranie odpowiedzi lub dopisanie własnej.

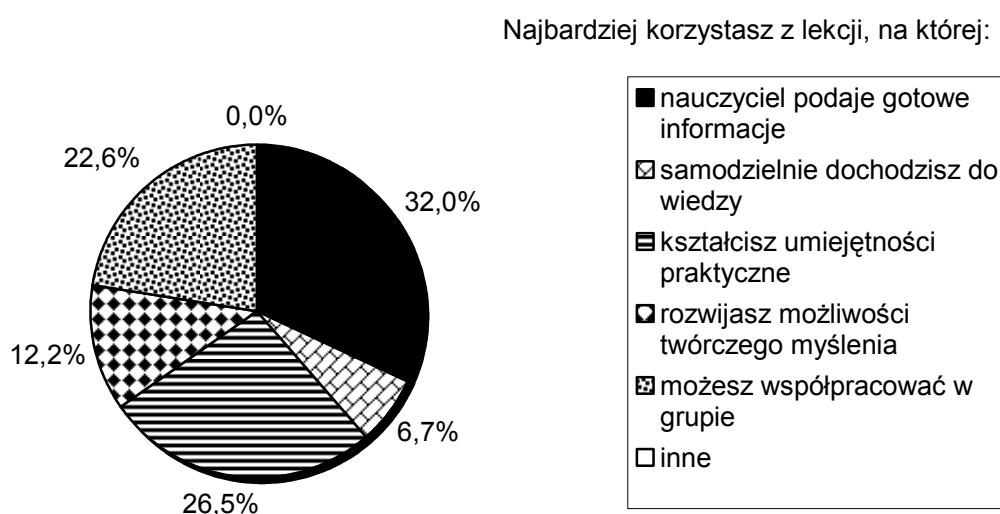
W celu zgromadzenia informacji przeprowadzono stosowne badania wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Projekt został zrealizowany w roku szkolnym 2006/2007. Łącznie przebadano 183 uczniów klas II i III krakowskich szkół ponadgimnazjalnych: Zespołu Szkół Ekonomicznych (105 osób) oraz Liceum Ogólnokształcącego (78 osób). Wszyscy badani ukończyli blok zajęć z podstaw przedsiębiorczości. W badanej grupie znalazło się 136 kobiet, co stanowiło 74,3% wszystkich badanych i 47 mężczyzn (25,7% badanych). Kwestionariusz ankiety wypełniło 4 uczniów osiągających bardzo dobre wyniki w nauce (średnia ich ocen z poprzedniego semestru powyżej 5,0); 29 uczniów zadeklarowało, że osiągnęli średnią ocen od 4,1 do 5,0; najwięcej uczniów 130 wskazało średnią w przedziale 3,0–4,0; natomiast 20 osób uzyskało średnią ocen poniżej 3,0. W Olimpiadzie Przedsiębiorczości brało udział 13 osób i są to uczniowie ze szkoły zawodowej, ekonomicznej.

Informacje uzyskane na podstawie badań ankietowych pozwoliły zweryfikować postawioną hipotezę: Czy współczesna polska szkoła daje szansę na rozwój aktywności i samodzielności w procesie kształcenia?

Uczniowie zapytani o wpływ metod dydaktycznych i form organizacyjnych procesu kształcenia na skuteczność ich uczenia się wskazywali najczęściej, że w największym stopniu korzystają z lekcji, na której nauczyciel podaje gotowe informacje (105 odpowiedzi, co stanowiło 32,0% wszystkich wyborów). Znaczenie w procesie uczenia się, zdaniem respondentów, odgrywają również metody kształtujące umiejętności praktyczne (87 odpowiedzi – 26,5% wyborów) oraz możliwość współpracy w grupie (74 wskazań – 22,6% odpowiedzi). Najmniej wyborów dotyczy samodzielnego dochodzenia do wiedzy (6,7% wszystkich wskazań). Analiza wyników z uwzględnieniem płci ankietowanych nie wykazała istotnych różnic. Opinię powyższą w równym stopniu podzielali uczniowie z obu badanych szkół. Nie stwierdzono także istnienia istotnych różnic pomiędzy opiniami uczniów deklarujących różną średnią ocen. Można przypuszczać, iż działania edukacyjne szkoły,

a szczególnie nauczyciela podstaw przedsiębiorczości, nie są zorientowane na organizowanie procesu kształcenia w zakresie wdrażania uczniów do samodzielnego zdobywania wiedzy czy zachęcania ich do twórczego myślenia (zob. wykres 1).

Wykres 1. Wpływ metod dydaktycznych i form organizacyjnych procesu kształcenia na skuteczność uczenia się w opinii uczniów

Źródło: opracowanie własne

Środki dydaktyczne, które zdaniem badanych uczniów najlepiej wspomagają uczenie się, to folie prezentujące wykresy, schematy, tabele (98 odpowiedzi – 32,9% wskazań) oraz możliwość korzystania z kserowanych materiałów (97 odpowiedzi – 32,6% wskazań). Najbardziej uczniowie wskazywali na możliwość wykorzystania na zajęciach z podstaw przedsiębiorczości programów komputerowych (5% wskazań), internetu (8,7%) oraz prezentacji multimedialnych (9,1%). Może to jednak wynikać z faktu, że z różnych przyczyn, głównie finansowych, komputer jest rzadko stosowany na tych lekcjach.

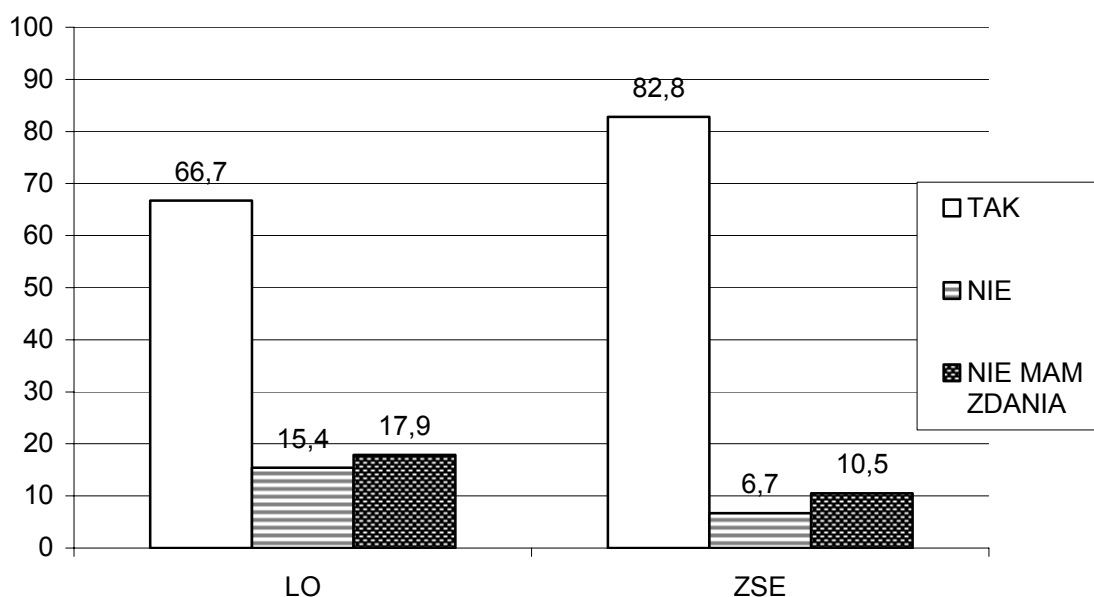
Uczniowie zostali poproszeni również o wskazanie określonego stylu kierowania ich pracą szkolną, który najlepiej motywuje do uczenia się. Wyniki ankiety pokazują, że najbardziej preferowany styl to taki, gdy nauczyciel zachęca do samodzielnej pracy i kieruje nią (94 wybory, co stanowi 33,9% odpowiedzi). Badani uczniowie lubią także, choć w mniejszym stopniu (92 odpowiedzi – 33,2%), gdy nauczyciel daje im swobodę działania

w uczeniu się. Wybory te nie były w zasadzie zależne od płci badanych ani osiąganych przez nich średnich ocen. Najbardziej wskazywano na styl autokratyczny (nauczyciel wydaje polecenia i konsekwentnie je egzekwuje), jako czynnik pozytywnie wpływający na skuteczność uczenia się (36 wskazań, co stanowiło 13% odpowiedzi).

Odpowiedzi uczniów na kolejne pytanie ankiety okazały się zaskakujące. Aż 165 wskazań (49% wszystkich odpowiedzi) informowało, iż badani uczniowie najczęściej czerpią wiedzę przygotowując się do zajęć z podstaw przedsiębiorczości z notatek z lekcji. Zadziwiać może fakt, że badani zadeklarowali chęć samodzielnej pracy, w tym samodzielnego dochodzenia do wiedzy, a w małym stopniu wyszukują, gromadzą i wykorzystują informacje z różnych źródeł, takich jak: książki specjalistyczne (0,3% odpowiedzi), publikacje naukowe (0%), internet (8% wskazań), programy telewizyjne, radiowe (12,5% wszystkich wyborów).

Zdaniem większości respondentów (139 osób – 76% wszystkich badanych), nauczanie przedmiotu z podstaw przedsiębiorczości jest potrzebne w ich edukacji szkolnej. Tylko nieliczni (19 osób – 10,4% badanych) byli przeciwnego zdania, natomiast 25 osób (13,6%) nie miało zdania w tej kwestii. Wykres 2. ilustruje percepcje przedmiotu według badanych z uwzględnieniem typu szkoły⁴, do której uczęszczają.

Wykres 2. Opinia badanych uczniów na temat potrzeby prowadzenia zajęć z podstaw przedsiębiorczości z uwzględnieniem typu szkoły

Źródło: opracowanie własne

⁴ LO – Liceum Ogólnokształcące, ZSE – Zespół Szkół Ekonomicznych.

Kolejne pytanie ankiety dotyczyło opinii uczniów na temat cech, zachowań i umiejętności właściwych dla człowieka przedsiębiorczego, kształtowanych podczas zajęć z podstaw przedsiębiorczości. Respondenci wybierali różne możliwe warianty bądź dopisywali własne. Najczęściej wymieniane były cechy, takie jak: umiejętność podejmowania decyzji (14,7% odpowiedzi), umiejętność pracy zespołowej (14,3%), pomysłowość (13,1%) oraz kreatywność (10,1%). Zaledwie 12 osób (co stanowiło 6,6% wszystkich badanych) stwierdziło, iż lekcje z podstaw przedsiębiorczości nie rozwijają żadnych cech, umiejętności i zachowań typowych dla osobowości przedsiębiorczej. Porównując wyniki badań uczniów, z uwzględnieniem typu szkoły i płci badanych, nie zauważa się istotnych różnic pomiędzy ich wypowiedziami.

Podsumowując wyniki przeprowadzonego sondażu, można stwierdzić, że przyjęte przypuszczenie znalazło odzwierciedlenie w rzeczywistości szkolnej, jednakże badania nie są pełne i wymagają pogłębionej analizy.

Polska szkoła powinna przygotować człowieka do „radzenia sobie” w sytuacjach niepowodzeń, porażek i trudnych do przewidzenia zdarzeń. Nauczyciel, który kształci postawy przedsiębiorcze ma uczyć, jak żyć w czasach niepewności i chaosu. Wydaje się, że preferowany i realizowany dzisiaj *model ideologii sukcesu*⁵ nie jest wystarczający. Nauczyciel powinien zatem wskazywać swoim uczniom, w jaki sposób przekształcać sytuacje trudne w zadania podmiotowo-twórcze, przygotowywać do podejmowania decyzji i rozwijać w nich umiejętności etyczne. Dla realizacji powyższych celów konieczne jest wykorzystanie skutecznych form kształcenia – *modelu uczenia się przez działanie*, ponieważ taki sposób kształcenia będzie angażować wiele sfer osobowości uczącego się. Znaczenia w umacnianiu i rozwijaniu postaw przedsiębiorczych nabierają kompetencje psychologiczne oraz interdyscyplinarność. Szczególnie istotne jest to w kształceniu ekonomicznym.

Bibliografia

T. Borowska, *Pedagogika ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa 2000.

S. Gregorczyk, M. Romanowska, A. Sopińska, P. Wachowiak, *Program nauczania podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum* *Przedsiębiorczość bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2007.

T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna*, GWP, Gdańsk 2004.

⁵ T. Borowska, *Pedagogika ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa 2000, s. 9.

Abstract

Does contemporary Polish school give students an opportunity to develop their activity and independence? Does it shape attitudes and traits typical for entrepreneurial personality such as: motivation for achievement, self-discipline, ability to teamwork, communicativeness, self-confidence, creativity etc.?

The entrepreneurship education treated as a new quality of upbringing will be the factor which not only dynamizes a development of entrepreneurial personality but also inspires teachers to improve their teaching skills. Thus, it requires verification of education-upbringing issues, inclusion of elements of entrepreneurship into teaching programs and raising teachers' awareness of the need for creating friendly climate and applying active methods into education. The article presents opinions of teachers and pupils of Cracow secondary schools and author's observations made during inspections of students' classes.

Nota o Autorce

Autorka jest doktorem nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Psychologii i Dydaktyki AE w Krakowie, autor prac i publikacji z zakresu dydaktyki przedmiotów ekonomicznych, zajmuje się problematyką aktywności twórczej w procesie kształcenia.